

ויש סוברים שאפילו שומר חנם שאינו חייב אלא בפשיעה – חייב לבער (עפ"י בה"ג [ועתוס' שבועות מד. וצ"ע]; ר"א"ז. וכ"כ הרמב"ן ועוד ראשונים בדעת רש"י (ע' גם בשו"ת מהר"ם חלאוה נה). ובאבי עזרי (חמץ ד, ד) כתב שכן היא דעת הרמב"ם).

עוד כתב הרמב"ם: גם כאשר לא קיבל עליו חיוב מרצונו, אלא שהנכרי אלם ומחייבו לשלם באונס – עובר עליו. ופרשו המפרשים שמקורו מחמץ דבי חילא, שנתחייבו לבערו הגם שלא קיבלו עליהם אחריות מרצון. והראב"ד השיג. ולפירושו צריך לומר שהיו אחראים על החמץ מן הדין, מפני חוק המלכות (ע' ט"ז תמ, א). וכן דעת מהר"ם חלאוה והמאירי.

ע"ע בשיטות הראשונים וטעמיהם: פני יהושע; מחנה אפרים הל' שומרים ה; דברי אמת (בענין חשוד דף סח ע"ג ואילך); קובץ שעורים; חדושי הנצי"ב; אבי עזרי (תנינא) חמץ ד, ד; שו"ת שבט הלוי ח"א קלח וח"ט קיד; ברכת מרדכי ח"ב ד; דבר שמואל. ובדין חמץ שקיבל עליו אחריות, האם הוא מותר לאחר הפסח – ע' רמב"ן וחדושי רבנו דוד להלן לא; חק יעקב ואור שמח.

ככתבם וכלשונם'

'והשלש מצוות (להעמיד מלך למחות עמלק ולבנות בית הבחירה) הם תכופות יחד... ולעתיד לבא יהיה הסדר כמו שאיתא בפסחים: בשכר שלשה ראשון זכו לשלשה ראשון, להכרית זרעו של עשו, לבנין בית המקדש ולשמו של משיח, וחשיב שמו של משיח בסוף, והוא נגד ראשון דפסח, דבניסן עתידין להגאל. ולולב וסוכה הם יחד, כי לעולם תכופין יחד כריתת זרע עמלק, שהוא כנגד לולב כמו שאמרו בויקרא רבה (ל) דמורה על ניצוח, ובנין בית המקדש שנקרא גם כן 'סוכת שלם'. ולעולם מחית עמלק קודמת. ולכך קדושת המקום לא פסקה דקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא, אעפ"י שהן שוממין, מה שאין כן מלכות בית דוד פסקה לפי שעה, לפי שהיתה אז קודמת למחית עמלק, מה שאין כן לעתיד שמו של משיח אין לו הפסק לפי שבא אחר כך... (מתוך צדקת הצדיק קעג).

דף ו

'סלקא דעתך אמינא הואיל וכי איתיה הדר בעיניה לאו ברשותיה קאי, קמשמע לן'. כבר דנו האחרונים בפנים שונות בבאור ה'קמשמע לן'; אם גזרת הכתוב היא שחיוב אחריות מהוה בעלות על החמץ לענין חמץ (כן צדד בספר אור שמח. וכע"ז בשו"ת עמודי אור טו, ה), או נתחדש שלענין חמץ דבר הגורם לממון כממון דמי אפילו בדאיתיה בעיניה (כך כפי הנראה נקט השאגת-אריה עז, וע' קובץ שעורים; אחיעזר ח"ג ד; שפת אמת דבר שמואל להלן לא. ועוד). ולפי צד זה די בכל חיוב הנגרם מהפסד הממון לעבור עליו, הגם שהוא חיוב צדדי ואינו נובע מדין אחריות שעל החפץ. או בסגנון זה: נתחדש כאן דין חיוב על חמץ בכל החזקה שאדם מחזיק בו בפסח לצורך עצמו, כלומר שיש לו ענין ממוני בהחזקתו (ע' בשיעורי הגר"א פרבשטיין זצ"ל. ויישב על פי הגדרה זו כמה קושיות ואי-הבנות. וע"ע מהריט"א הל' חלה י; אבי עזרי (תנינא) חמץ ד, ד). ויש מהאחרונים שנקטו שנלמד מכאן הלכה כללית לכל 'דבר הגורם לממון' שלפי הדעות שהוא כממון, אעפ"י שהוא עומד בעינו נחשב כממון (עפ"י צל"ח; מהריט"א הל' חלה י; דברי אמת (בענין חשוד דף סט ע"ד); עונג יום טוב כד; פרי יצחק ח"ב טו). וע"ע בקצות החשן שפו ובשו"ת עמודי אור טו, ו, ובמובא ביוסף דעת סנהדרין קיב.

'אף במקום שאמרו להשכיר, לא לבית דירה אמרו מפני שמכניסין לתוכו ע"ג...' בענין איסור 'לא תביא תועבה אל ביתך' ובדין השכרת קרקע לעכו"ם בארץ ישראל – ע' במובא בע"ז טו כא.

'המוצא חמץ בביתו ביום טוב – כופה עליו את הכלי.' כאשר לא ביטל את החמץ – מחלוקת הראשונים, כמפורט לעיל ה:

'המפרש והיוצא בשיירא, קודם שלשים יום אין זקוק לבער... זקוק לבער...' מלשון 'זקוק / אין זקוק לבער' [ולא אמר 'לבדוק'] משמע שמדובר כשיש לו חמץ ודאי. ואף על פי כן קודם שלשים די לו בביטול ואין זקוק לבערו. ומשמע שלא כדברי הירושלמי שאמרו שם דוקא בספק אין זקוק לבער, אבל כשיש לו ודאי חמץ – חייב לבער אפילו מראש השנה (עפ"י ר"ן). וכן כתבו כמה ראשונים, שאף בודאי חמץ אין זקוק לבער (ע' ריטב"א, מאירי, מהר"ם חלאווה ועוד). ואף כתבו שהירושלמי מסכים לכך ופרשו דבריו בענין אחר. ואולם מהרש"ל כתב שלפרש"י צריך לומר שמדובר כשאין לו חמץ ודאי.

'העושה ביתו אוצר קודם שלשים יום אין זקוק לבער. תוך שלשים יום זקוק לבער.' נראה שחמץ שתחת האוצר או שנפלה עליו מפולת שלשה טפחים אינו כמבוער ממש. וראיה לכך – שהרי צריך ביטול, ואילו היה כמבוער לגמרי למה לי ביטול. [וגם אם כן מדוע צריך לבער בתוך שלשים]. אך מבואר במכלתא שלכך חמץ שנפלה עליו מפולת אינו זקוק לו מפני שאינו יכול לבערו. פירוש, שהתורה לא חייבתו לפקח הגל והרי אינו יכול לבערו בלא פיקוח. ועל כן כשעושה אוצר בתוך שלשים יום זקוק לבער שהרי בעצם אינו מבוער ועתה כשבא לעשות האוצר הלא יכול הוא לבערו (עפ"י אבני נזר קיז). ותמה על דברי הרמב"ן בפירושו לתורה שכתב הטעם מפני שהוא כאבוד ממנו ומכל אדם).

'שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום.' עיקר הטעם הוא משום קרבן הפסח, וכמו שלמדו חכמים ורשב"ג ממשנה רבינו שהזהיר על הלכות הפסח והיינו הלכות הקרבן (לפי תוס' בע"ז ה: ובכורות נו: עפ"י הגמרא בע"ז שם).

הר"ן מפרש הנפקותא ב'שואלין ודורשין' שהשואל בהלכות הפסח באותו זמן נחשב כשואל לענין, וקיימא לן בשני תלמידים השואלים, אחד שואל כענין ואחד שלא כענין – נזקקין לשואל לענין. ויש מי שהוכיח כן, שאין זה חיוב לשואל ולדרוש, מכך שבמצרים לא הודיעם הלכות הפסח רק מראש חדש, כמו שלמד רשב"ג להלן (עפ"י טורי אבן סוף מגילה. וע"ע משך חכמה בהעלותך טז).

על השמטת הטור והשלחן-ערוך (תכט) מלת 'ו ד ו ר ש ין' – ע' במובא בספר 'עמודים בתולדות הספר העברי' – הגהות ומגיהים, עמ' 502.

עוד בענין 'שואלין ודורשין' – ע' בקונטרס משיב צדק (לר"צ הכהן, בסוף ספר שיחת מלאכי השרת), עמ' 59 (בשבתות שבתוך ל' יום, האם יש לדורש להקדים הלכות פסח להלכות שבת).

עוד על פרק זמן של שלשים יום בקשר להלכות שונות – ע' בפירוט ביוסף דעת ב"ק עט:

(ע"ב) 'אין מוקדם ומאוחר בתורה.' והטעם הוי כדאיתא במדרש, דכתיב ארח חיים פן תפלוס נעו מעגלתיה לא תדע. פירוש 'נעו מעגלותיה' – טילטל הקב"ה פרשיות של תורה שלא יהא אדם קורא

פרשה קטנה ועושה כל חפצו ובורא כל מה שירצה. כן גירסת הר"ר יחיאל מנוחתו כבוד' (תוספות רבנו פרץ).
ע"ע בספר תולדות יעקב יוסף טו"פ פקודי.

דאי לא תימא הכי, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, דילמא פרט וכלל הוא... נראה מכאן שהמדות שהתורה נדרשת בהן אינן שייכות רק בכתיבת התורה אלא בעצם דיבור הקב"ה למשה, כשאמר לו כלל ואח"כ פרט, משמעות הדברים היא שאין בכלל אלא מה שבפרט וכיו"ב, ומשה כתב בדיוק כפי המשמעות שנאמרה לו – לפיכך אין שייך להחליף את הסדר בכתיבה כי אז נמצא שהחליף משמעות 'כלל ופרט' למשמעות 'פרט וכלל' וכד' (ע' בקובץ שעורים, ושם אז כוונתו).

[לדעת חכמים הדורשים סמיכות הפרשיות, צריך לומר שדרשה זו, שלא כ'כלל ופרט', מבוססת על סידור כתיבת הפרשיות ולא בעצם האמירה, הלכך אעפ"י שאין מוקדם ומאוחר דרשינן סמוכים מסידור הפרשיות. ואפשר שזהו טעמו של רבי יהודה שאינו דורש סמוכים אלא במשנה תורה, כי לדעתו גם מידה זו צריכה להיות כשאר מדות שהן כלולות כבר בדיבור המקום למשה, וכיון שאין מוקדם ומאוחר בתורה אי אפשר לדרוש סמוכים. אבל משנה תורה כתוב כפי הסדר שאמר משה לבני ישראל במציאות [ואכן כתב הראב"ן (לד) שבמשנה תורה יש מוקדם ומאוחר], לכן שייך לדרוש בו סמוכים. ואולם בתוס' (יבמות ד) משמע שאין חילוק בין משנה תורה לשאר ספרים אלא בכל מקום שמוכח או מופנה דורש רבי יהודה סמוכים. וצ"ע].

אי נימא משום פירורין, הא לא חשיבי' ובטלים מאליהם ואין צריך לבטלם בפירושי. וכתבו המפרשים (ע' מהר"ם חלאווה כאן; מגן אברהם תס סק"ב) שפירורי בצק, הואיל וראוי לצרפם ולדבקם ביחד – טעונים ביטול. ולכך האופים מצות בפסח מבטלים מראש את כל הפירורים הנופלים והנדבקים בכלים (תס, ג). ובגדר 'פירורים', בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א קמה) צדד לומר דוקא פירורים קטנים, אבל חתיכות פת גדולות מעט, אפילו אין בהם כזית – אינם בטלים מאליהם. בזה פירש את המבואר להלן (מט) שהיוצא לדבר הרשות ונוצר שיש לו חמץ פחות מכזית – מבטלו בלבד, הרי שאפילו חתיכות כאלו טעונות ביטול.

ומסברה היה נראה שאין שיעור אחיד בדבר והכל לפי הענין המקום וסוגי האנשים; יש פירורים שהם בטלים מאליהם אפילו גדולים מעט, לאותם אנשים שאין מקפידים עליהם. מאידך אפשר שדבר חשוב שיש בו שימוש, אפילו הוא קטן מאד אינו בטל מאליו (ע' שו"ע תסו, ט, שחטים ושעורים שנמצאו בתבשיל – נשרפים), ועל כגון זה אמרו שצריך ביטול מפורש. והלא בגמרא השוו פירורים לסופי תאנים וענבים, ושם הלא מבואר שיש אנשים שמקפידים עליהם ויש שאינם מקפידים, אם כן הוא הדין לענין חמץ, מסתבר שהדבר משתנה לפי התייחסות האנשים שבכל מקום ומקום.

ולענין חובת בדיקה כלפי פירורים; בחזון איש (קטו, יג יד) נקט שאין חילוק בענין זה בין פירורים לגלוסקא, וכשם שהצריכו להעמיד מחיצה בפני חמץ של נכרי, כך צריך בפני הפירורים – 'זהלכך חייבין לבדוק את הספרים משום חשש פירורין אף שאין בהם כזית'.

וכן לענין פירורים שעבר עליהם הפסח, כתב שהם אסורים כדין חמץ שביטלו ועבר עליו הפסח. ואף על פי שאין שייך כאן לחוש שמא לא הפקיר בלב שלם, מכל מקום נראה שלא חילקו חכמים בדבר. [ומכל מקום משמע מדבריו שמועילה העמדת מחיצת עשרה בפני הפירורים, כבחמץ של נכרי, הגם שבשאר חמץ הצריכו דוקא לבדקו ולבערו ואין די בהעמדת מחיצה (כמוש"כ החזו"א ריש סימן קכד) – אפשר משום שפירורים אי אפשר לבערם כליל (ע' בלשון הרא"ש כאן) לכך לא תקנו בהם אלא מחיצה. (אך אין לומר

הטעם משום שאין חשש אכילה בפירורים, אם משום שאינם חשובים כלל אם משום שהם פחות מכשיעור – שאם כן, מהיכי תיתי לחייבו מחיצה).

ומובא בשם החזו"א שהיה נוהג להניח סדין או חבל וכד' בפני ארון הספרים בפסח. אמנם מהנהגתו זו אין הוכחה שתועיל מחיצה לפירורים, כי כיון שהחמץ נמכר לנכרי, ודאי מועילה מחיצה, גם אם ננקוט שאין מועילה מחיצה לפירורים. ויש לעיין במי שנאנס ולא בדק מקום מסוים, האם חייבוהו להעמיד מחיצה בפני המקום שאינו בדוק. ואולם לצאת מביתו מסתבר שלא חייבוהו בשל כך (כמו שהוכיח בכתבי קה"י פסחים ט).

ואולם בשו"ת אור לציון (לגרבי"צ אבא שאול זצ"ל. ח"א לב) פסק שאין חיוב לבדוק הספרים מחמץ, וכתב שכך ראינו לרבתינו, שלא נהגו לבדקם. ופרש הטעם, שלא חייבו לבדוק בשביל פחות מכזית הואיל וביטל [ואין חשש שיימצא כזית בכל הספרים]. וכתב להוכיח כן מדברי הרמב"ם (ב, ד).

ואפשר שגם לפי דעה זו, אם מוצא פירורים – חייב לבערם. ושונה ממכר בשמי קורה. ונראה שהדבר שנוי במחלוקת הפוסקים, בחתיכות פחותות מכזית כאשר אינם עלולים להתקבץ על ידי כיבוד, אם צריך לבער – ע' משנ"ב תמב ס"ק לו. וע"ע במובא להלן מה.

וכן מובא בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (מובא בהגדה של פסח 'ארזי הלבנון' עמ' כד), שהיה בודק רק חמץ חשוב ולא בדק אחר פירורים, אבל אם מצא פירורים – היה אוספם כדי לבערם. [והיה בודק בכובד ראש בכל ארון ומדף, מתחת למיטות וכו'. והיתה הבדיקה נמשכת בדירתו הקטנה כשעה ומחצה, ויותר. וכן מובא (ב'תולדות יעקב' עמ' שו) על הגר"י קניבסקי זצ"ל שהקדיש זמן רב לבדיקת חמץ, והיה משתטח על רצפת הבית לבדוק בכל מקום. והעיד שזו המצוה היא הקשה ביותר עבורו].

ונראה לכאורה סיוע לזה, ממה שאמרו (ח). חצר אינה צריכה בדיקה מפני שהעורבים מצויים שם. וכן אמרו שם לענין רפת ולול של תרנגולים – והלא העורבים אינם מכלים החמץ עד תום, ואעפ"כ לא הצריכו לבדוק אף לכתחילה מפני הפירורים הנשארים. וכן יש לסייע מדברי התוס' להלן (י: ד"ה מפני) שהעמידו דברי הגמרא שם בעכבר הנכנס עם ככר ובדק אחריו ומצא פירורים בכדי כל הככר ולכן אינו צריך להמשיך ולבדוק (וכן מובא בפוסקים). והלא לעולם אי אפשר לדעת שלא נשארו פירורים נוספים מהככר, ומדוע אינו צריך להמשיך ולבדוק אחריהם – מוכח שעל פירורים לא תקנו בדיקה.

[וזו לשון הרא"ש (להלן פ"ג ב): '... ולא הארכתי לבאר דברי אביי דהא במקום לישה והא שלא במקום לישה ולכתוב שיטת רש"י ור"י, לפי שישאל קדושים הם וגוררין ומבערין כל חמץ הנמצא אפילו כל שהוא ואפילו אם נדבק בכותלי הבית. כתב זקנינו רבינו אב"ן ז"ל בחיבורו: ומה שנהגו לגרר הכותלים והכסאות שהגיע בהן חמץ קודם הפסח, מצאתי לו סמך בירושלמי...']

ולענין עיקר חיוב דאורייתא בחמץ פחות מכזית, כאשר אינו מבוטל – נחלקו הדעות; יש אוסרים מהתורה כדין 'חצי שיעור' בשאר איסורים (עפ"י מהר"ם חלאה מה. צל"ח להלן כט: בדעת התוס' שם. וע' בחדושי ר' דוד כאן ובשו"ת חכם צבי פו; חדושי רעק"א או"ח סוסי תמד; פמ"ג שם בא"א סק"ב – בדעת המג"א). ויש סוברים שאינו אסור מהתורה (עפ"י שו"ת הרדב"ז ח"א קלה; ט"ז או"ח תמב סק"ה; שו"ע הגר"ז תמב בקו"א יז, ועוד). ופרשו כמה אחרונים (שאגת אריה פא ועוד) שלא נאסר חצי שיעור אלא בכגון שאוכל חצי כזית איסור, שאם ימשיך ויאכל כחצי זית יימצא למפרע שכל אכילתו חייבתו, אבל לענין איסור 'בל יראה' כשאין ברשותו כזית חמץ, אין בדבר איסור תורה כלל.

ועוד נתנו טעמים שונים בדבר; אין ח"ש אסור מהתורה אלא באיסורי אכילה או דוקא בעושה מעשה שמראה על ידו שמחשיבו (ע' בשו"ת חכם צבי פו), או מפני שאין עליו מלקות אף בהשהיית שיעור שלם (עפ"י בנין עולם או"ח יט, טז ועוד), או מפני שאין בו שיעור אינו חשוב והריהו כפירורים הלכך לא עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו (עפ"י פני יהושע ביצה ז:). וע"ע נודע ביהודה צא; חדושי בית מאיר להלן מה: גדולי ציון לח; חזון איש קטו, יד. וע"ע במצוין ביוסף דעת שבת עד.

ומכל מקום יש לדון מצד חובת תשביתו; שאם ננקוט שגדרה כשאר מצוות שבקום ועשה [ואינה איסור גרידא. ע' במצוין לעיל ד:], הרי כתבו אחרונים שגם בחצי-שיעור יש מצוה. ואם כן נראה שחייב להשבית הגם שאינו עובר עליו (עפ"י מנחת הינוך ט, ב). ומאידך, אם ננקוט שאין במצוות 'חצי שיעור' הרי יתכן שאפילו לדעת האוסרים חצי שיעור מהתורה בהשהיית חמץ בפסח, בערב פסח שאין שם אלא מצות 'תשביתו' ולא לאו [להרבה דעות] – אין איסור השהיית חצי שיעור עכ"פ מהתורה (ע' שו"ת בנין עולם או"ה יט).
ע"ע במובא להלן מה.

חמץ המונח במיכלי אשפה הנמצאים ברשותו של אדם, אף על פי שאין אדם מקפיד עליו ושום אדם לא יבוא לאכלו, והוא בטל ממילא כדין פירורים – כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג נו) שצריך לכתחילה להוציאו משם ולשורפו. ואמנם אינו עובר עליו בכל יראה, אך היות והחמץ ברשותו, לכתחילה דין ביעורו בשריפה.

דבריו אמורים כאשר הכלי מונח ברשותו, כמבואר שם, אבל אם הוא ברשות הרבים – מותר. ומסתבר לכאורה שהמיכלים הגדולים המשמשים כמה בנינים ומונחים במבוי, אינם שייכים לבני המבוי עד שייחשבו 'רשותם' כשאר כליו של אדם – שהרי לכל אדם יש רשות להשתמש בכלי זה, והוא שייך לרשות הציבורית [וצ"ע מאי שנא מדין בתי כנסיות שמבואר בירושלמי ובפוסקים שצריכים בדיקה, הגם שהם שייכים לציבור ולא לפרטים].

בעיקר דבריו יש לדון מכמה צדדים; –

יש לדון במה שפירש דברי הפוסקים שכתבו לשרוף החמץ שבחצר, שאין הטעם משום חשש אכילה, וגם כאשר אין קיים חשש אכילה צריך לשרוף – הלא מאיבעיות הגמרא (י) 'ככר בשמי קורה... משמע שכל שאין חשש אכילה לא הצריכו לשרוף [ומכאן הוכיחו התוס' שטעם הבדיקה הוא משום חשש אכילה], ואם כן הכא נמי אין חשש אכילה כמו שכתב. ודוחק לחלק שדוקא בשמי קורה לא הצריכוהו חכמים משום טירחא, כי גם אם ננקוט סברה זו, הלא גם בנידוננו יש טורח וקושי להוציאו.

[ואין להקשות ממפרש ויוצא בשיירה תוך שלשים יום ואין דעתו לחזור, שצריך לבער, הגם שאין חשש שמא יאכלנו – כי שם החמץ מונח במקום הראוי לאכילה בשופי אלא שאין שם איש, ובוה לא חילקו חכמים, משא"כ במקום שאינו ראוי לאכילה כלל מצד המקום עצמו כגון בשמי קורה וכדו'. ועוד, כאן קיל טפי בכך שהוא בטל ממילא כדין פירורים. ולפי הטעם האחרון אפשר שהמפרש אין זקוק לבער פירורים דממילא בטלי. וצ"ע].

ומה שהוכיח מדברי המגן-אברהם שאם השליך החמץ בצידי רה"ר מותר, ואם טעם השרפה הוא משום חשש אכילה, הרי גם כאן קיים חשש זה – יש לפרש סברת המג"א לפי שקודם זמן האיסור היה מותר לו להשליכו לשם, במקום שהעורבים מצויים (שאלולא היו מצויים, אין לו להשליך ללא פירור, כמו שמשמע במשנה), וכיון שהשליך בהתר, וגם עתה אין החמץ שלו ולא ברשותו – לא חייבוהו לבער, שלא הצריכו לבער משום חשש אכילה אלא את בעל החמץ או את בעל הרשות, כגון כשהחמץ מונח בחצרו. ולפי זה יש לומר שאין צריך ביעור אלא כשיש חשש אכילה, אבל באשפה יהא מותר.

עוד יש מקום לדון שהחמץ שבתוך המיכל יהא נידון כחמץ שנפלה עליו מפולת שאין הכלב יכול לחפש אחריו, וכיון שאין חשש שיטלוהו משם לא גרע מאוצר שאין עתיד לפנותו.

וכן יש מקום לומר לכאורה שנחשב כמו העמיד מחיצה י' [וכסברה המובאת בשו"ת הרשב"א לענין בורות שיש בתוכם חטים מחומצות, שהבור ייחשב כמחיצה עשרה]. ואעפ"י שאין מועילה מחיצה לשאר חמץ, כאן שהוא הפקר גמור ואין בו חשש אכילה אפשר שמועילה העמדת מחיצה, (וכמו שצדדנו לעיל לענין פירורים). ואינו דומה לפירורים שבחצר שכתבו הפוסקים שאם העורבים לא אכלום צריך לשורפם, כי שם אין שום מחיצה והיכר.

'גזירה שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עילויה'. לפירוש התוס' לאו דוקא גלוסקא יפה אלא הכוונה

לכל דבר שיצא מכלל 'פירורים' אינו בטל ממילא ודעתו עליה בשאר ימות השנה, ונמצא עובר עליו בכל יראה (עפ"י הר"ן. וע' במאירי בהרחבה).

זכי משכחת ליה לבטליה. יש שכתבו לשמוע מכאן שעד שמצאה לא עבר עליה בכל יראה ובל ימצא, ומכאן שאין עוברים על חמץ שאינו ידוע לו מפני שאינו בכלל לא ימצא כיון שאינו מצוי לו (עפ"י תוס' כא. ד"ה וא').

אך נראה שזה רק כשבדק אבל אם לא בדק כלל, כיון שהבית בחזקת שאינו בדוק נחשב כחמץ ידוע ועוברים עליו מן התורה. וכן משמע קצת לעיל ד: שללא ביטול חייבים בבדיקה מדאורייתא. אך יש לדחות הראיה משם, שמדובר שם כשודאי יש חמץ בבית.

והנצי"ב כתב לחלק בין חמץ הנמצא במקום שקשה למוצאו שאז אינו עובר עליו עד שראהו, ובין חמץ הנמצא במקום גלוי שעוברים עליו גם בשאינו ידוע.

ויש חולקים וסוברים שחמץ שאינו ידוע עוברים עליו, אלא שהוא שוגג בדבר ולא מזיד, או אפשר שהוא נידון כאנוס שהרי עשה את המוטל עליו. [וזהו שמקשה הגמרא, כאשר הוא מוצא יבטל מיד נמצא שלא עבר עליו בידועים, הלכך אין לנו לתקן חיוב ביטול מעיקרא משום חשש שמא ימצא גלוסקא ויימצא עובר עליה בשוגג בכל יראה].

ע"ע בפירוט שיטות הראשונים, במצוין לעיל ב. ולכאורה יש נפקותא בדבר, שאם עבר באנוס או בשוגג ייאסר בהנאה לאחר הפסח [כמש"כ הרמב"ם (חמץ א) והשו"ע (תמח, ג) שאף שהיה ברשותו באנוס אסור לאחר הפסח], אבל אם לא עבר כלל בכל יראה – לאחר הפסח מותר. וכבר נחלקו בדבר האחרונים – ע' משנ"ב תמח ס"ק כה.

אכן י"ל שאם לא ביטל אסור לאחר הפסח, כי גם אם ננקוט שאין כאן כלל 'בל יראה', אף לא באנוס, אך לאחר שהצריכיהו חכמים לבטל ולא עשה כן מסתבר לקונסו, והרי גם באיסור חמץ דרבנן קנסוהו לאחר הפסח כמו שכתב הר"ן להלן כט. [ודעת ספר המנהיג (הל' פסח יז) שחמץ שאינו ידוע לא נאסר לאחר הפסח אעפ"י שלא בדק את החמץ מתחילה, שלא קנסו אלא כשהשאר חמץ וידוע לו. ומסתימת דבריו נראה לכאורה שאפילו לא ביטל החמץ מתחילה לא קנסו. ומ"מ אין כן דעת שאר הפוסקים].

זכי משכחת ליה לבטליה – דילמא משכחת ליה לבתר איסורא ולא ברשותיה קיימא ולא מצוי מבטילי. ואם תאמר, כאשר ימצאהו יבערנו מן העולם? ואין לומר לפי ששוהה בינתים עד שישרפנו – כי נראה שכל שהוא מתעסק בביעורו אינו עובר עליו? ויש לומר שמא ימצאנו ביום טוב או בשבת שלא יוכל לשורפו (עפ"י מהר"ם חלאווה; עונג יום טוב סי' לא ד"ה והטעם, ועע"ש).

ולפי דעת הסוברים שמוותר לשרפו ביום טוב, או לטלטלו ולהשליכו בשבת (ע' לעיל), יש לומר שתקנו לבטל בגלל שיהי הזמן עד שישורפו. וכן משמע בר"ן. וכן כתב החזו"ן-איש (קכד).

ועדיין צ"ע לפי דעת התוס' (כט): שהמשהה חמץ על מנת לבערו אינו עובר עליו. ואם נאמר שלא אמרו התוס' אלא כשמתעסק בביעורו (ע' חזו"א. ואולם הראשונים שם כתבו שלוקח חמץ מן ההקדש ומשביתנו מעט מעט. וע"ע) וגם סוברים שביום טוב אסור לבערו, אתי שפיר. ואף אם ננקוט שגם כאשר הוא אנוס מלבער כעת ובעתו לבער מיד כשיוכל, אינו עובר (וכ"מ במגן אברהם), י"ל שחששו חכמים שמא יתעצל וידחה את ביעורו, לכך הצריכו לבטלו מלכתחילה (ע' במאירי). ודוקא לענין זה חוששים לעצלות, אבל לענין ביטול אין לחוש לעצלות, וזהו ששאלו ז'כי משכחת ליה ליבטליה'.

ושמא יש מקום ליישב הקושיא מעיקרא, עפ"י מה שנראה לבאר פרש"י שגלוסקא יפה חס עליה והקשו התוס' אם כן מהו שמקשה וכי משכחת ליה לבטליה. ונראה שרש"י דקדק לכתוב שחס מלשורפה אבל לא לבטלה, ויש לפרש שודאי אין רצונו לעבור עליו בפסח ואינו חפץ בה, אלא לרוב חשיבותה ויפיה חס מלאבדה שרצונו הראשוני להשאירה בעולם ולא להשחיתה [ואולי כדי

שיטלנה נכרי או קטן או בע"ח הפקר וכד']. ועל כן הצריכו לבטל מתחילה, שאז אעפ"י שמצא וחס מלשרפה, הואיל וודאי אין בדעתו לזכות ולהשתמש בה אינו עובר.

'שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו ברשותו... וחמץ משש שעות ולמעלה'.
פרש"י: 'דלאו ברשותיה – אינו שלו'. כבר דנו ראשונים ואחרונים בענין איסורי הנאה, אם אין עליהם בעלות כלל (ערש"י סוכה לה. וריטב"א שם בשם הראב"ד; שו"ת הרשב"א ח"א תשמו-ז ועוד), או שמא יש עליהם בעלות. וכן כתב הריטב"א (שם) לענין אתרוג האסור בהנאה, שקורא אני בו לכם. ומכל מקום אינם נחשבים 'ברשותו' של אדם שהרי אין לו אפשרות שימוש והעברה וכד' (ע' קצות החשן תו).

[וצריך לפרש לפי דעה זו, מה שאמרו להלן כא: דהוה אמינא ערלה מותרת בהנאה מדכתיב 'לכם' שלכם היא, והלא גם איסור"ג של האדם הוא – אלא יש במשמע לדרוש 'לכם' לכל צרכיכם כמו שדרשו כעין זה באוכל נפש (עפ"י שיעורי הגרשו"א). עוד על לימוד התר הנאה מ'לכם' – ע' בפירוש קדמון למעילה יא. ופנ"י להלן כב. (ד"ה מועלין) שכתבו התר הנאה מדם קדשים משום 'לכם'. וי"ח – ע' צל"ח ברכות לא. בדעת התוס' שם].

וכתבו אחרונים לפרש שגם רש"י כאן יתכן שמודה לכך אלא שחמץ שונה כיון שהכל מצווים לבערו אין בו בעלות כלל, שאין לך דבר המופקר יותר מזה (ע' מקו"ח בפתיחה סק"ג ובית מאיר תלא; שו"ת חתם סופר או"ח קפ. ונקט שאין חיוב איבוד בשאר איסורי הנאה. וע' גם בתוס' ריש מסכתין. ואולם אין הדבר מוסכם. ע' בשפ"א שם, ובמובא ביוסף דעת תמורה לד).

והטעם שהוצרך רש"י לומר זאת ואין די בכך 'שאינו ברשותו' – אפשר שאם היה החמץ שלו ואינו ברשותו היה מועיל ביטול, אם משום שביטול אינו כהפקר ממש שצריך לו בעלות גמורה, אם משום שרב סובר שאפשר להפקיר וכן להקדיש ולמכור דבר שאינו ברשותו (כשיטת 'צנועין' בב"ק סח:). ע' בכל זה בספר מרחשת ח"א א; פרי יצחק ח"א יט וח"ב טז; בית ישי צג; ברכת שמעון ד.

עוד בענין איסורי הנאה, אם הם שלו אם לאו – ע' ר"ן נדרים מז; שו"ת הרשב"א תרב; אבני מילואים כח; נתיבות המשפט סי' ערה רסב, ג; מחנה אפרים הל' זכיה מהפקר ד; בית הלוי ח"א מא; פרי יצחק ח"ב טז; עונג יום טוב סי' לב (ד"ה ולפי ואילך); משיב דבר ח"ב עז וח"ה יב; קהלות יעקב נדרים כח ופסחים ב; אילת השחר ב"ק כ; אמרות טהורות סוס"י טז. וע"ע במובא ביוסף דעת נדרים מז וכריתות כד.

ענינים

זיש לרמוזו שמהראוי לכל אחד ואחד להכין את עצמו לפי כחו בשלשים יום אלו קודם הפסח בכל התאמצות לעבודתו יתברך ולצאת כל אחד ואחד ממצרים. ואפשר זה כוונת חז"ל שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום... (עבודת ישראל, פרה).

'... ואחר כך בניסן נגאלין על ידי התחדשות האור שמתחיל מראש חודש. ובריש ירחא הזהירים על הפסח בפרשת החודש, וכמו שאמרו התוס' פסחים ג, בשם רבנו תם דלכולי עלמא מאמר הש"י היה בראש חודש – שאז התחלת המשכת אור הש"י המתחדש בלבבות דבני ישראל בחודש זה, ואכילת הקרבן פסח רומז להבלעת כח זה דהמשכה-כצאן בלב, וזריקת הדם הוא הנפש הבהמית שיש בו, להש"י – לומר דגם כח זה אנו מוסרין להש"י. ומטעם זה הוא שבא האתערותא, דלעילא מעצמה, דהכל במשפט, דאנו באמת רצונינו לעשות רצונו ית' אלא שיש מעכבים,

וכשיאור עינינו שישורו על ידי זה כל המעכבים אחר שימשכנו אחריו – נרוצה מעצמינו. וכל בן נבר לא יאכל בו, דהם אין להם שייכות לזה כלל. ובמצרים נצטוו על זה, שנתברר דבר זה כי הם ממש להיפך שאינם יכולים לבטל רצונם כלל, וכמו אחר כל המכות שהכיר האמת ועם כל זאת הכביד לבו, ואפילו אחר מכות בכורות שראה כח הש"י עליו עד שהוכרח לשלחם ברגע המכה, אחר כך חזר לעקשותו לרדוף עליהם ולהחזירם, והם דחלין ממדה זו של ביטול רצון והמשכה אחר רועה, שזהו ממש היפך שורש חיותם שכל כחם הוא העקשות, וכידוע מהאריז"ל דפרעה אותיות הער"ף, ושם הוא קשיות העורף. ועל כן עשו עבודה זרה שלהם טלה לומר שהע"ז שלהם נמשך מדרגא אחריהם, כי הם אין מבטלים רצונם, רק כח המנהיגם מוכרח לימשך אחריהם ולבטל רצונו מפני רצונם.

וזה שאמרו בבראשית רבה ריש פרשה פט: הרשעים הן מתקיימין על אלהיהם – ופרעה עומד על היאור, שגם היאור שהוא נהר המושך בו כח המשיכה, וזה כל כח המים להיות מושכין והולכין אחר הממשיכן, ועמידת קשיות ערפו הוא על היאור, שהוא מלמעלה ועליו להכריח כח עליון המנהיגו לימשך אחריו, שזה כל ענין הרשעים לילך בשרירות לבם ושיכריחו מערכות השמים שימלאו להם כל תאותם, וזהו הכשפים שהיו מלא במצרים, שזה כל ענינם להכחיש ממליא של מעלה (כמו שאמרו בסנהדרין סו). ולהכריח הכחות העליונים שיעשו כרצונם ומילוי תאותם, וזהו שורש קליפת מצרים, מזה שאין בן הצדיקים, אלקיהם מתקיים עליהם, והנה ד' נצב עליו, הוא דרגא דיעקב אבינו עליו השלום ורעו צאן קדשים, להיות כל עמידת הש"י והשראת שכינתו ית' בתחתונים בעולם הזה, הוא עליו והוא מניח עצמו תחתיו, כענין והם תכו לרגלך וגו', שהוא מדריגת יעקב איש תם, להיותם תמים עם ד', לימשך אחריו בתמימות ולא לבקש דבר שזולת רצונו כלל, ועל ידי זה זוכין למורא גדול דגילוי שכינה המפיל פחד על אומות העולם ומאיר לבני ישראל בקרב לבבם.

וזהו קריאת פרשת החודש; לזכות להארה זו דגילוי שכינה שהיא ה אחרונה הבאה להאיר בלבבות דבני ישראל ולקרבתם להש"י לזכות לגאולה שלימה בחודש הבא אחריו. ובכל שנה ושנה אין פעולות בני ישראל חוזרת ריקם, וכמו שכתוב בן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתי, וכל מצות דאורייתא ודרבנן הם דבריו ית' שיצאו מפיו ואינם חוזרים ריקם ומצליחים בשליחותם, וכמו שאמרו ז"ל (תנחומא ויגש) דהמצוות הם שלוחיו ית'. ואף על פי שאין פועלים גאולה שלימה עדיין בפועל ממש, מכל מקום הם פועלים בכח ומקרבין הדבר בכל שנה ושנה לצאת מהכח לפועל לגמרי כשיגיעו למדריגה האחרונה של יציאה לפועל ממש במהרה בימינו אמן' (מתוך מחשבות חרוץ ז, עמ' 45).

דף ז

'המקדש ממש שעות ולמעלה אפילו בחיטי קורדניתא אין חוששין לקידושין'. כבר נשאו ונתנו אחרונים ז"ל בטעמים שכתב רש"י כאן, 'כל המקדש...' ו'הפקר ב"ד הפקר'. ובטעם נוסף שכתב הריטב"א (כאן ובע"ז סג.) שמאחר ואסרוהו חכמים אינו שוה פרוטה, שהרי אין בו שימוש. ע' שערי ישר א'; 'חדושי הגר"ח על הש"ס' (בסופו, קונטרס המועדים מהגרי"ז); קובץ שעורים אות קלו וקובץ ענינים; חדושי הנצי"ב כאן, ובשו"ת משיב דבר ח"ה יב; אבי עזרי (רביעאה) אישות ה, א-ב; זכרון שמואל נג; חדושי ר' שמואל ו. ע"ע במובא ביוסף דעת כתובות ג.